

M A X I M G O R K I

De Moeder

Een roman

1906

Biografie

Maxim Gorki (1868–1936)

Alexei Maximovitsj Peszkov, bekend onder het pseudoniem Maxim Gorki, werd geboren op 28 maart 1868 in Nizjni Novgorod, aan de Wolga. Zijn vader stierf vroeg; hij groeide op bij zijn grootouders in bittere armoede. Van zijn tiende jaar werkte hij als schoenpoetser, scheepsjongen, bakker en mede-arbeider in allerlei lagere beroepen — ervaringen die de kern zouden vormen van zijn literaire werk. Het pseudoniem "Gorki" betekent "bitter" in het Russisch; hij koos het bewust.

Zijn debuut als schrijver was in 1892, met een kort verhaal. In de jaren die volgden schreef hij verhalen over de loebki, de zwervende onderklasse van Rusland — mensen zonder vaste verblijfplaats, buiten de grenzen van de burgerlijke samenleving. Die verhalen maakten hem beroemd en politiek verdacht tegelijk. Hij was lid van de sociaal-democratische partij, bevriend met Lenin, en werd meerdere malen gearresteerd.

De Moeder verscheen in 1906, geschreven in de nasleep van de revolutieopgoging van 1905. Het boek was zijn bewuste bijdrage aan de strijd: een roman die de opkomst van het politieke bewustzijn beschrijft via het leven van een eenvoudige arbeidersvrouw. Lenin prees het als het belangrijkste boek van de revolutionaire literatuur. In de Sovjet-Unie werd het heilig verklaard als grondtekst van het socialistisch realisme.

Gorki stierf op 18 juni 1936, officieel aan een longontsteking. Zijn dood onder het Stalin-regime, nadat hij naar de Sovjet-Unie was teruggekeerd, blijft omstreden — sommige historici achten vergiftiging aannemelijk. Hij was 68 jaar oud, de beroemdste Russische schrijver van zijn generatie.

— *De redactie*

Voorwoord

De Moeder, geschreven door Maxim Gorky, behoort tot de meest invloedrijke romans uit de vroege twintigste eeuw. Sinds zijn eerste publicatie heeft dit werk generaties lezers geraakt en heeft het een centrale plaats ingenomen binnen de literatuur die de sociale en politieke omwentelingen van zijn tijd weerspiegelt.

In het hart van het verhaal staat Pelageya Nilovna, een eenvoudige arbeidersvrouw die haar leven lang heeft geleefd in stilte, angst en onderdrukking. Wanneer haar zoon Pavel zich aansluit bij de revolutionaire beweging, wordt zij geleidelijk meegezogen in een wereld die haar aanvankelijk vreemd is. Wat begint als bezorgdheid om haar zoon, groeit uit tot een langzaam ontwaken — een proces waarin zij haar eigen stem, overtuiging en moed ontdekt.

Gorki's stijl is direct en doelgericht. In tegenstelling tot de psychologische complexiteit die men aantreft bij tijdgenoten als Tolstoj of Dostojevski, kiest hij voor helderheid en overtuigingskracht. Zijn personages vertegenwoordigen niet alleen individuen, maar ook ideeën en maatschappelijke krachten. Deze benadering geeft de roman een uitgesproken karakter: De Moeder is niet enkel een verhaal, maar ook een reflectie op bewustwording, solidariteit en engagement.

Juist deze directheid verleent het boek zijn blijvende kracht. De scènes van collectieve actie, persoonlijke opoffering en innerlijke groei worden met een intensiteit beschreven die nog steeds aanspreekt. Hoewel de historische context waarin het werk ontstond verschilt van de wereld van vandaag, blijven de centrale thema's — rechtvaardigheid, waardigheid en verandering — herkenbaar en actueel.

Deze uitgave nodigt de lezer uit om De Moeder te benaderen als zowel een literair werk als een historisch document. Het is een roman die niet alleen een tijdperk weerspiegelt, maar ook vragen stelt die hun relevantie niet hebben verloren.

— *De redactie*

Inhoudsopgave

Deel een	7
I.....	7
II.....	13
III.....	23
IV.....	37
V.....	44
VI.....	53
VII.....	60
VIII.....	67
IX.....	78
X.....	85
XI.....	94
XII.....	102
XIII.....	107
XIV.....	127
XV.....	135
XVI.....	146
XVII.....	156
XVIII.....	167
XIX.....	177
XX.....	184
Deel twee	193
I.....	193
II.....	204
III.....	219
IV.....	232
V.....	242

VI	248
VII	260
VIII	267
IX	274
X	286
XI	299
XII	315
XIII	325
XIV	340
XV	351
XVI	367
XVII	377
XVIII	383
XIX	390

Deel een

De Moeder

I

Elke morgen loeide de fabriekssirene haar schelle, trillende kreet uit over de rokerige, vettige lucht van de arbeiderswijk. Op het teken van de stoomkracht kwamen de mensen uit hun grauwe huisjes tevoorschijn en stroomden de straat op. Met sombere gezichten haastten ze zich voort als verschrikte kakkerlakken, hun spieren stijf van de te korte nachtrust. In het kille schemerlicht van de vroege ochtend liepen ze over de smalle, onverharde weg naar de hoge stenen kooi die hen met kille zekerheid opwachtte en hun modderige pad verlichtte met tientallen vette, gele, vierkante ogen. De modder plaste onder hun voeten alsof hij hen spottend beklaagde. Schorre kreten van slaperige stemmen klonken op; prikkelbare, nijldige, grove woorden scheurden de lucht met venijn; en ter begroeting van de mensen dreven er oorverdovende geluiden rond -- het zware gonzen van machines, het ontevreden snuiven van stoom. Streng en somber staken de zwarte schoorstenen hun dikke, reusachtige armen hoog boven het dorp uit.

's Avonds, wanneer de zon onderging en rode stralen loom over de vensters van de huizen gleden, spuwde de fabriek haar mensen uit als verkoold as. Weer liepen ze door de straten, met zwarte, roetbedekte gezichten, doortrokken van de kleverige lucht van machineolie, en met de glans van hongerige tanden. Maar nu klonk er leven in hun stemmen, zelfs iets van vreugde. De slavernij van het zware werk was voor die dag voorbij. Thuis wachtte hun het avondeten en een ogenblik van rust.

De dag werd door de fabriek opgeslokt; de machine zoog uit de spieren van de mannen zoveel kracht als zij nodig had. De dag werd uit het leven gewist, zonder een spoor achter te laten. De mens deed weer een onmerkbaar stap naar zijn graf; maar vlak

voor hem zag hij de genoegens van de rust, de vreugden van de geurige kroeg, en hij was tevreden.

Op feestdagen sliepen de arbeiders tot ongeveer tien uur. Dan kleedden de bedaarde, getrouwde mensen zich in hun beste kleren en gingen, na de jongelui behoorlijk te hebben uitgekafferd om hun onverschilligheid voor de kerk, naar de mis. Terug van de kerk aten ze pirogi, het Russische volksgebak, en gingen opnieuw liggen slapen tot de avond. De jarenlange uitputting had hun eetlust weggenomen; om te kunnen eten dronken ze lang en diep, hun zwakke magen aansporend met de scherpe, brandende zweep van de wodka.

's Avonds vermaakten ze zich doelloos op straat; wie overschoenen bezat trok ze aan, ook al was het droog, en wie een paraplu had droeg hem mee, ook al scheen de zon. Niet iedereen had overschoenen en een paraplu, maar iedereen wilde op de een of andere manier, al was het maar een klein beetje, belangrijker lijken dan zijn buurman.

Wanneer ze elkaar tegenkwamen praatten ze over de fabriek en de machines, haalden uit tegen de voorman, spraken en dachten alleen over zaken die duidelijk en zichtbaar met hun werk te maken hadden. Slechts zelden, en dan nog maar flauw, flikkerden er eenzame vonken van machteloze gedachten door de eentonige, vermoeiende gesprekken. Thuisgekomen maakten ze ruzie met hun vrouwen en sloegen hen vaak, zonder hun vuisten te sparen. De jongelui zaten in de kroegen of hielden avondjes bij elkaar thuis, speelden op de accordeon, zongen lelijke liedjes zonder enige schoonheid, dansten, praatten schunnig en dronken.

Uitgeput van het werk dronken de mannen snel, en in elk hart ontwaakte en groeide een onbegrijpelijke, ziekelijke prikkelbaarheid. Die eiste een uitweg. Ze grepen elk voorwendsel aan om zich van dat onrustige gevoel te bevrijden en vielen elkaar aan om de kleinste kleinigheid, met de boosaardige felheid van beesten, tot bloedige ruzies die soms eindigden in ernstige verwondingen en bij hoge uitzondering zelfs in moord.

Die sluimerende kwaadaardigheid nam gestaag toe, even hardnekkig als de ongeneeslijke vermoeidheid in hun spieren. Ze waren ermee geboren, geërfd van hun vaders. Als een zwarte schaduw vergezelde zij hen tot in het graf en dreef hun leven aan tot misdaad, afzichtelijk in haar doelloze wreedheid en bruutheid.

Op feestdagen kwamen de jongelui laat in de nacht thuis, vuil en stoffig, met gescheurde kleren en gekneusde gezichten, boosaardig opscheppend over de klappen die ze hun kameraden hadden gegeven of de beledigingen die ze hun hadden aangedaan; woedend of in tranen over de vernederingen die ze zelf hadden ondergaan; dronken en beklagenswaardig, ongelukkig en weerzinwekkend. Soms werden de jongens door hun moeder of vader uit de straat of uit een kroeg gehaald, dronken tot bewusteloosheid. De ouders scholden hen nijdig uit en sloegen hun doorweekte, sponsachtige lichamen; daarna legden ze hen min of meer ordelijk in bed, om hen de volgende morgen vroeg weer wakker te maken wanneer de sirene nors door de lucht zou schallen.

Ze scholden en sloegen de kinderen stevig, hoewel dronkenschap en vechtpartijen onder de jongelui voor de ouderen volkomen vanzelfsprekend waren. Toen zij jong waren hadden zij immers ook gedronken en gevochten; ook zij waren door hun moeders en vaders geslagen. Het leven was altijd zo geweest. Het vloeide eentonig en traag ergens in een modderige, troebele stroom voort, jaar na jaar; het was geheel gevangen in sterke, oude gewoonten en gebruiken die hen dag in dag uit hetzelfde deden doen. Niemand leek de tijd of de lust te hebben om deze levenswijze te veranderen.

Zo nu en dan kwam er een vreemdeling in het dorp. Eerst trok hij alleen aandacht omdat hij vreemd was. Daarna wekte hij een lichte, oppervlakkige belangstelling met zijn verhalen over de plaatsen waar hij gewerkt had. Al gauw sleet de nieuwigheid, de mensen raakten aan hem gewend en hij viel niet meer op. Uit zijn verhalen bleek duidelijk dat het leven van de arbeiders overal hetzelfde was. En als dat zo was, waar viel er dan nog over te praten?

Soms echter sprak een vreemdeling over merkwaardige dingen die men in de wijk nog nooit had gehoord. De mannen redetwisten niet met hem, maar luisterden met ongelooft naar zijn vreemde woorden. Zijn taal wekte bij sommigen een blinde ergernis, bij anderen een verwarde onrust, en bij weer anderen een zwakke, schimmige glimp van hoop op iets, ze wisten zelf niet wat. En allemaal begonnen ze meer te drinken om die onnodige, opdringerige opwindung te verdrijven.

Wanneer de dorpingen iets ongewoons in de vreemdeling opmerkten, koesterden ze dat lang tegen hem en behandelden de man die niet op hen leek met een onverklaarbare schroom. Het was alsof ze vreesden dat hij iets in hun leven zou werpen wat de rechte,

sombere loop ervan zou verstoren. Droevig en moeilijk was dat leven, maar het bleef gelijkmatig. De mensen waren eraan gewend dat het leven hen altijd met dezelfde kracht onderdrukte. Zonder hoop op iets beters beschouwden ze elke verandering als iets dat hun last alleen maar kon verzwaren.

En de arbeiders van de wijk vermeden zwijgend de mensen die hun ongewone dingen vertelden. Dan verdwenen die mensen weer, trokken elders heen, en wie in de fabriek bleven leefden afgezonderd, als ze zich niet konden mengen en één worden met de eentonige massa in het dorp.

Wie zo'n leven vijftig jaar lang leidde, stierf.

Zo leefde ook Michail Vlasov, een sombere, norske man met kleine ogen die iedereen van onder zijn dikke wenkbrauwen achterdochtig aankeken, met een wantrouwende, boze glimlach. Hij was de beste slotenmaker van de fabriek en de sterkste man in het dorp. Maar hij was brutaal en onbeleefd tegenover de voorman en de directeur, en daarom verdiende hij weinig; elke feestdag sloeg hij iemand, en iedereen mocht hem niet en was bang voor hem.

Meer dan eens hadden ze geprobeerd hem op hun beurt te slaan, maar zonder succes. Wanneer Vlasov een aanval dreigde te krijgen, greep hij een steen, een stuk hout of ijzer, spreidde zijn benen en stond zwijgend te wachten op de vijand. Zijn gezicht, overwoekerd met een donkere baard van ogen tot hals, en zijn handen dicht behaard met wolachtig haar, joegen iedereen schrik aan. Vooral zijn ogen waren gevreesd. Klein en scherp boorden ze als stalen boren door een mens heen, en iedereen die hun blik ontmoette voelde dat hij tegenover een beest stond, een wilde kracht, ontoegankelijk voor vrees, klaar om genadeloos toe te slaan.

„Vooruit, smeerlap, opgedonderd!" zei hij bars. Zijn grove, gele tanden glinsterden vreselijk door het dichte haar op zijn gezicht. De mannen dropen af onder laffe scheldwoorden.

„Smeerlap!" beet hij hun toe, en zijn ogen glansden met een glimlach scherp als een priem. Dan hield hij zijn hoofd uitdagend rechtop, met een korte, dikke pijp tussen zijn tanden, en liep achter hen aan, terwijl hij af en toe riep: „Nou, wie wil er dood?"

Niemand wilde dat.

Hij sprak weinig, en „smeerlap" was zijn geliefkoosde uitdrukking. Zo noemde hij de fabrieksleiding en de politie, en zo noemde hij ook zijn vrouw: „Kijk eens, smeerlap, zie je niet dat mijn kleren gescheurd zijn?"

Toen Pavel, zijn zoon, veertien was, kreeg Vlasov op een dag weer zin om hem bij de haren te trekken. Maar Pavel greep een zware hamer en zei kortaf:

„Raak me niet aan!"

„Wat!" riep zijn vader, die zich als een schaduw over de lange, slanke gestalte van zijn zoon boog.

„Genoeg!" zei Pavel. „Ik laat me niet meer slaan."

En hij sperde zijn donkere ogen wijd open en zwaaide de hamer door de lucht.

Zijn vader keek hem aan, vouwde zijn harige handen op zijn rug, glimlachte en zei:

„Goed dan." Daarna haalde hij diep adem en voegde eraan toe: „Ach, smeerlap!"

Kort daarna zei hij tegen zijn vrouw:

„Vraag me niet meer om geld. Pasja zal je voortaan onderhouden."

„En jij zult alles opdrinken?" waagde zij te vragen.

„Bemoei je met je eigen zaken, smeerlap!" Van die dag af, drie jaar lang tot aan zijn dood, zag hij zijn zoon niet meer en sprak hij niet meer met hem.

Vlasov had een hond, even groot en ruig als hijzelf. Elke morgen liep zij met hem mee naar de fabriek, en elke avond wachtte zij hem op bij de poort. Op feestdagen trok Vlasov de kroegen rond. Hij liep zwijgend en staarde de mensen in het gezicht alsof hij iemand zocht. Zijn hond draafde de hele dag achter hem aan. Thuisgekomen, dronken, ging hij aan tafel zitten en gaf de hond te eten uit zijn eigen kom. Hij sloeg haar nooit, schold haar nooit uit en aaide haar nooit. Na het eten smet hij de borden van tafel -- als zijn vrouw ze niet vlug genoeg weghaalde -- zette een fles jenever voor zich neer en leunde met zijn rug tegen de muur. Dan begon hij met een hese stem die angst verspreidde een lied te brullen, de mond wijd open en de ogen gesloten. De treurige klanken raakten verward in zijn snor en sloegen de broodkrumels eraf. Hij streek met zijn dikke vingers door baard en snor en zong -- zong onverstaanbare, langgerekte woorden. De melodie deed denken aan het wintergehuil van wolven. Hij zong zolang er

jenever in de fles zat, daarna liet hij zich op zijn zij op de bank vallen of liet zijn hoofd op tafel zakken en sliep zo tot de sirene begon te loeien. De hond lag naast hem.

Toen hij stierf, stierf hij zwaar. Vijf dagen lang, helemaal zwart geworden, rolde hij in zijn bed, knarsetandend, met stijf dichtgeknepen ogen. Soms zei hij tegen zijn vrouw: „Geef me arsenicum. Vergiftig me.”

Zij riep een dokter. Die schreef hete kompressen voor, maar zei dat een operatie nodig was en dat de patiënt onmiddellijk naar het ziekenhuis moest.

„Loop naar de duivel! Ik sterf wel alleen, smeerlap!” zei Michail.

En toen de dokter weg was en zijn vrouw met tranen in de ogen op een operatie aandrong, balde hij zijn vuisten en zei dreigend:

„Waag het niet! Het zal je berouwen als ik beter word.”

Hij stierf 's morgens op het ogenblik dat de sirene de mannen naar het werk riep. Hij lag in de kist met open mond, de wenkbrauwen gefronst alsof hij nog steeds boos keek. Hij werd begraven door zijn vrouw, zijn zoon, de hond, de oude dronkaard en dief Daniël Vjesovtsjikov, een ontslagen smelter, en een paar bedelaars uit de wijk. Zijn vrouw huilde een beetje en zachtjes; Pavel huilde helemaal niet. De dorpelingen die de stoet op straat tegenkwamen, bleven staan, sloegen een kruis en zeiden tegen elkaar: „Pelageja zal wel blij zijn dat hij dood is!” En sommigen verbeterden: „Hij is niet doodgegaan; hij is weggerot als een beest.”

Toen het lichaam in de grond was gelegd, gingen de mensen weg, maar de hond bleef nog lang zitten, zwijgend op de verse aarde, en snuffelde aan het graf.

II

Twee weken na de dood van zijn vader kwam Pavel op een zondag dronken thuis. Wankelend kroop hij naar een hoek van de voorkamer, sloeg met zijn vuist op tafel zoals zijn vader altijd deed en schreeuwde tegen zijn moeder:

„Avondeten!”

De moeder kwam naar hem toe, ging naast hem zitten en sloeg haar arm om hem heen, trok zijn hoofd tegen haar borst. Met zijn hand op haar schouder duwde hij haar weg en riep:

„Moeder, vlug!”

„Domme jongen!” zei de moeder met een droeve, liefdevolle stem, terwijl ze probeerde zijn weerstand te breken.

„Ik ga ook roken. Geef me vaders pijp,” mompelde Pavel onduidelijk, met zware tong.

Het was de eerste keer dat hij dronken was. De alcohol had zijn lichaam verzwakt, maar zijn bewustzijn niet gedooft, en de vraag bonsde in zijn hoofd: „Dronken? Dronken?”

De liefkozingsen van zijn moeder hinderden hem, en hij werd geraakt door de droefheid in haar ogen. Hij wilde huilen, en om dat verlangen te overwinnen deed hij alsof hij nog drunkener was dan hij was.

De moeder streelde zijn verwarde haren en zei zacht:

„Waarom heb je dat gedaan? Dat had je niet moeten doen.”

Hij werd misselijk, en na een hevige aanval van braakneigingen legde de moeder hem in bed en legde een natte doek op zijn bleke voorhoofd. Hij werd wat nuchterder, maar alles onder en om hem heen leek te schommelen; zijn oogleden werden zwaar; hij proefde een vieze, zure smaak in zijn mond; door zijn wimpers keek hij naar het grote gezicht van zijn moeder en dacht onsamenhangend:

„Het is zeker nog te vroeg voor mij. Anderen drinken en er gebeurt niets -- en ik word al misselijk."

Van ver weg klonk de zachte stem van zijn moeder:

„Wat voor kostwinner zul je voor mij zijn als je begint te drinken?"

Hij kneep zijn ogen stijf dicht en antwoordde:

„Iedereen drinkt."

De moeder zuchtte. Hij had gelijk. Zijzelf wist dat er behalve de kroeg geen plaats was waar de mensen zich konden vermaken; behalve de smaak van jenever was er geen ander genot. Toch zei ze:

„Maar drink jij niet. Je vader heeft voor jullie beiden gedronken. En hij heeft mij genoeg ellende bezorgd. Heb dan toch medelijden met je moeder, wil je dat niet?"

Terwijl hij naar de zachte, beklagenswaardige woorden van zijn moeder luisterde, herinnerde Pavel zich dat zij tijdens het leven van zijn vader onopgemerkt in huis was gebleven. Zij had gezwegen en altijd in angstige afwachting van klappen geleefd. Om zijn vader te ontlopen was hij de laatste tijd weinig thuis geweest; hij was bijna ontwend aan zijn moeder, en nu hij langzaam nuchter werd, keek hij haar aandachtig aan.

Zij was lang en enigszins gebogen. Haar zware lichaam, gebroken door jarenlange arbeid en de slagen van haar man, bewoog zich geruisloos en helde naar één kant over, alsof zij voortdurend bang was ergens tegenaan te stoten. Haar brede, ovale gezicht, gerimpeld en opgezwollen, werd verlicht door een paar donkere ogen, onrustig en melancholiek als bij de meeste vrouwen in het dorp. Op haar rechterwenkbrauw zat een diep litteken dat de wenkbrauw een beetje omhoog trok; ook haar rechteroor leek hoger dan het linker, waardoor haar gezicht de uitdrukking kreeg van een verschrikte luisterhouding. In haar dikke, donkere haar glinsterden grijze lokken als de sporen van zware slagen. Alles aan haar was zacht, melancholiek en onderworpen.

Langzaam rolden tranen over haar wangen.

„Wacht, huil niet!" smeekte de zoon met zachte stem. „Geef me wat te drinken."

Zij stond op en zei:

„Ik zal ijs water voor je halen."

Maar toen zij terugkwam, sliep hij al. Zij stond een minuut over hem heen, probeerde licht te ademen. De beker in haar hand trilde, en het ijs tikte tegen het blik. Toen zette zij de beker op tafel, knielde neer voor het heiligenbeeld aan de muur en begon in stilte te bidden. De geluiden van het donkere, dronken leven sloegen tegen de ruiten; in de mistige duisternis van de herfstnacht krijste een accordeon; iemand zong luid; iemand vloekte met lelijke, vuile woorden, en de opgewonden klanken van geïrriteerde, vermoeide vrouwenstemmen sneden door de lucht.

Het leven in het kleine huis van de Vlasovs vloeide eentonig voort, maar kalmer en ongestoorder dan vroeger, en toch enigszins anders dan overal elders in de wijk.

Het huis stond aan de rand van het dorp, bij een lage maar steile en modderige helling. Een derde deel werd ingenomen door de keuken en een klein kamertje dat als slaapkamer voor de moeder diende, gescheiden van de keuken door een schot dat tot halverwege het plafond reikte. De andere twee derde vormden een vierkante kamer met twee ramen. In één hoek stond Pavels bed, ervoor een tafel en twee banken. Enkele stoelen, een wastafel met een klein spiegeltje erboven, een koffer met kleren, een klok aan de muur en twee iconen -- dat was de gehele inrichting van het huishouden.

Pavel probeerde te leven als de anderen. Hij deed alles wat een jonge knaap behoorde te doen -- hij kocht een accordeon, een hemd met een gesteven front, een opzichtig gekleurde das, overschoenen en een wandelstok. Van buiten werd hij zoals alle andere jongens van zijn leeftijd. Hij ging naar avondjes en leerde quadrille en polka dansen. Op feestdagen kwam hij dronken thuis en leed altijd hevig onder de gevolgen van de drank. 's Morgens had hij hoofdpijn, werd hij gekweld door brandend maagzuur, zag hij bleek en dof.

Eens vroeg zijn moeder hem:

„Nou, heb je je gisteren vermaakt?”

Hij antwoordde somber en geprikkeld:

„O, saai als een kerkhof! Iedereen is als een machine. Ik ga liever vissen of koop een geweer.”

Hij werkte trouw, zonder onderbreking en zonder boetes. Hij was zwijgzaam, en zijn ogen, blauw en groot als die van zijn moeder, keken ontevreden de wereld in. Hij

kocht geen geweer en ging niet vissen; maar langzamerhand begon hij het platgetreden pad van iedereen te mijden. Zijn bezoeken aan de avondjes werden steeds zeldzamer, en hoewel hij op feestdagen ergens heen ging, kwam hij altijd nuchter thuis. Zijn moeder sloeg hem onopvallend maar aandachtig gade en zag hoe het tanige gezicht van haar zoon scherper en scherper werd, en zijn ogen ernstiger. Zij merkte dat zijn lippen zich op een bijzondere manier samenknepen, waardoor zijn gezicht een vreemde uitdrukking van strengheid kreeg. Het leek alsof hij altijd ergens boos om was, of alsof een verborgen kwaad aan hem vrat. Eerst kwamen zijn vrienden hem nog opzoeken, maar toen ze hem nooit thuis vonden, bleven ze weg.

De moeder was blij dat haar zoon anders werd dan de andere fabrieksjongens; maar een gevoel van onrust en vrees roerde zich in haar hart toen zij zag dat hij hardnekkig en vastberaden zijn leven in duistere paden stuurde die van de gewone sleur afweken -- dat hij in zijn loopbaan noch rechtsomkeert maakte noch links afweek.

Hij begon boeken mee naar huis te brengen. Eerst probeerde hij het te verbergen wanneer hij las; en als hij een boek uit had, stopte hij het weg. Soms schreef hij een passage over op een vel papier en verborg dat ook.

„Ben je niet in orde, Pavloesja?" vroeg de moeder eens.

„Het gaat wel," antwoordde hij.

„Je bent zo mager," zei de moeder met een zucht.

Hij zweeg.

Ze spraken weinig met elkaar en zagen elkaar weinig. 's Morgens dronk hij zwijgend thee en ging naar zijn werk; 's middags kwam hij eten, aan tafel werden enkele onbeduidende opmerkingen gemaakt, en dan verdween hij weer tot de avond. En 's avonds, als het werk van de dag gedaan was, waste hij zich, at hij, en ging dan aan zijn boeken zitten en las lange tijd. Op feestdagen verliet hij 's morgens het huis en kwam laat in de nacht terug. Zij wist dat hij naar de stad ging en naar het theater; maar niemand uit de stad kwam hem ooit opzoeken. Het leek haar dat hij met het verstrijken van de tijd steeds minder sprak; tegelijkertijd merkte zij dat hij af en toe, en steeds vaker, nieuwe woorden gebruikte die zij niet begreep, en dat de grove, ruwe en harde uitdrukkingen uit zijn spraak verdwenen. Ook in zijn hele gedrag verschenen bepaalde trekken die zich aan

de aandacht van zijn moeder opdrongen. Hij hield op zich als een fat te kleden, maar werd zorgvuldiger in de reinheid van zijn lichaam en zijn kleren, en bewoog zich vrijer en alerter. De toenemende zachtheid en eenvoud van zijn manier van doen wekte een onrustige belangstelling bij zijn moeder.

Eens bracht hij een prent mee en hing die aan de muur. Er stonden drie personen op die licht en moedig liepen en met elkaar praatten.

„Dat is Christus die uit de dood is opgestaan en naar Emmaüs gaat," legde Pavel uit.

De moeder vond de prent mooi, maar dacht:

„Je hebt eerbied voor Christus, en toch ga je niet naar de kerk."

Daarna verschenen er meer prenten aan de muren, en het aantal boeken op de planken die een timmermansvriend voor hem had gemaakt, nam toe. De kamer begon op een echt thuis te lijken.

Hij sprak zijn moeder aan met het eerbiedige „u" en noemde haar „moeder" in plaats van „mama". Maar soms wendde hij zich plotseling tot haar en gebruikte kort de eenvoudige, vertrouwde vorm: „Mama, wees niet ongerust als ik vanavond laat thuiskom."

Dat deed haar plezier; in zulke woorden voelde zij iets ernstigs en sterks.

Maar haar onrust groeide. Omdat de vreemdheid van haar zoon niet met de tijd ophelderde, werd haar hart steeds scherper gekweld door een voorgevoel van iets ongewoons. Nu en dan voelde zij een zekere ontevredenheid met hem, en dacht: „Alle mensen zijn als mensen, en hij is als een monnik. Zo streng. Dat past niet bij zijn leeftijd." Op andere ogenblikken dacht zij: „Misschien heeft hij ergens daar beneden belangstelling gekregen voor een meisje."

Maar om met meisjes om te gaan had je geld nodig, en hij gaf bijna al zijn verdiensten aan haar.

Zo verstreken weken en maanden; onmerkbaar gleden twee jaren voorbij, twee jaren van een vreemd, stil leven, vol onrustige gedachten en angsten die voortdurend toenamen.

Eens, toen Pavel na het avondeten het gordijn voor het raam had dichtgetrokken, in een hoek ging zitten en begon te lezen, terwijl zijn blikken lamp boven zijn hoofd aan de muur hing, kwam de moeder, nadat zij de borden had weggeruimd, uit de keuken en liep voorzichtig naar hem toe. Hij hief zijn hoofd op en keek haar zonder iets te zeggen vragend aan.

„Niets, Pasja, zomaar!" zei zij haastig en liep weg, terwijl zij haar wenkbrauwen onrustig bewoog. Maar nadat zij een ogenblik roerloos, peinzend, diep in gedachten in de keuken had gestaan, waste zij haar handen en kwam opnieuw naar haar zoon toe.

„Ik wil je iets vragen," zei zij met een lage, zachte stem, „wat lees je toch aldoor?"

Hij legde zijn boek terzijde en zei tegen haar:

„Ga zitten, moeder."

De moeder ging zwaar naast hem zitten, richtte zich op in een houding van intense, pijnlijke verwachting en wachtte op iets gewichtigs.

Zonder haar aan te kijken sprak Pavel, niet luid, maar om de een of andere reden heel streng:

„Ik lees verboden boeken. Ze mogen niet gelezen worden omdat ze de waarheid vertellen over ons -- over het leven van de arbeiders. Ze worden in het geheim gedrukt, en als ze mij ermee vinden, word ik in de gevangenis gezet -- ik word in de gevangenis gezet omdat ik de waarheid wil kennen."

Plotseling werd het ademen haar moeilijk. Met wijd open ogen keek zij naar haar zoon, en hij leek haar nieuw, als een vreemde. Zijn stem was anders, lager, dieper, voller. Hij plukte aan zijn dunne, donzige snor en keek vreemd scheef naar de hoek. Zij werd ongerust om haar zoon en had medelijden met hem.

„Waarom doe je dat, Pasja?"

Hij hief zijn hoofd op, keek haar aan en zei met een lage, kalme stem:

„Ik wil de waarheid kennen."

Zijn stem klonk rustig, maar vast; en zijn ogen schitterden van vastberadenheid. Met haar hart begreep zij dat haar zoon zich voorgoed had toegewijd aan iets geheimzinnigs en vreselijks. Alles in het leven had voor haar altijd onvermijdelijk geleken;

zij was gewend zonder nadenken te gehoorzamen, en ook nu huilde zij alleen zachtjes, zonder woorden te vinden, maar in haar hart werd zij beklemd door droefheid en smart.

„Huilen niet," zei Pavel vriendelijk en zacht; en het leek haar dat hij afscheid van haar nam.

„Denk eens na over het soort leven dat je leidt. Je bent veertig jaar oud, en heb je geleefd? Vader sloeg je. Nu begrijp ik dat hij zijn ellende op jouw lichaam wreekte, de ellende van zijn eigen leven. Die drukte op hem, en hij wist niet waar die vandaan kwam. Dertig jaar lang heeft hij gewerkt; hij begon toen de hele fabriek uit slechts twee gebouwen bestond; nu zijn het er zeven. De fabrieken groeien, en de mensen sterven terwijl ze ervoor werken."

Zij luisterde gretig en met ontzag. Zijn ogen brandden met een prachtige glans. Vooroverleunend op de tafel schoof hij dicht naar zijn moeder toe en keek recht in haar betraande gezicht, terwijl hij zijn eerste toespraak tot haar hield over de waarheid die hij nu had leren kennen. Met de naïviteit van de jeugd en de vurigheid van een jonge student die trots is op zijn kennis, vol religieus vertrouwen in haar juistheid, sprak hij over alles wat hem duidelijk was, en sprak hij niet zozeer voor zijn moeder als wel om zijn eigen overtuigingen te toetsen en te versterken. Soms stokte hij, omdat hij geen woorden vond, en dan zag hij voor zich een onrustig gezicht waarin vaag twee vriendelijke ogen schitterden, vertroebeld door tranen. Die keken met ontzag en verwarring toe. Hij had medelijden met zijn moeder en begon opnieuw over haarzelf en haar leven te spreken.

„Welke vreugden heb je gekend?" vroeg hij. „Aan wat voor verleden kun je terugdenken?"

Zij luisterde en schudde droevig het hoofd, terwijl zij iets nieuws voelde, haar onbekend, zowel droevig als blij, als een liefkozing voor haar gekwelde en pijnlijke hart. Het was de eerste keer dat zij zulke woorden over zichzelf hoorde, over haar eigen leven. Het wekte in haar nevelige, vage gedachten, lang sluimerend; zachtjes wekte het een bijna uitgedoofd gevoel van opstandigheid, een verwarde ontevredenheid -- gedachten en gevoelens uit een ver verleden. Vaak had zij met haar buurvrouwen over het leven gesproken, veel over van alles gepraat; maar allen, zijzelf inbegrepen, klaagden alleen maar; niemand legde uit waarom het leven zo zwaar en drukkend was.

En nu zat haar zoon voor haar; en wat hij over haar zei -- zijn ogen, zijn gezicht, zijn woorden -- het greep haar allemaal bij het hart, vervulde haar met een gevoel van trots op haar zoon, die het leven van zijn moeder werkelijk begreep en de waarheid sprak over haar en haar lijden, en medelijden met haar had.

Moeders worden niet beklaagd. Dat wist zij. Zij begreep Pavel niet wanneer hij over dingen sprak die haar niet aangingen, maar alles wat hij over haar eigen vrouwenbestaan zei, was bitter vertrouwd en waar. Daarom leek het haar dat elk woord van hem volkomen waar was, en haar borst klopte van een zachte gewaarwording die haar meer en meer verwarmde met een onbekende, vriendelijke liefkozing.

„Wat wil je dan doen?“ vroeg zij, zijn woorden onderbrekend.

„Studeren en dan anderen onderwijzen. Wij arbeiders moeten studeren. Wij moeten leren, wij moeten begrijpen waarom het leven zo zwaar voor ons is.“

Het deed haar goed te zien dat zijn blauwe ogen, altijd zo ernstig en streng, nu van warmte gloeiden en iets nieuws in hem zacht verlichtten. Een zachte, tevreden glimlach speelde om haar lippen, hoewel de tranen nog in de rimpels van haar gezicht trilden. Zij aarzelde tussen twee gevoelens: trots op haar zoon die het goede voor alle mensen wilde, medelijden had met allen en het verdriet en de ellende van het leven begreep; en het onwillekeurige berouw over zijn jeugd, omdat hij niet sprak als iedereen, omdat hij alleen een strijd wilde aangaan tegen het leven waaraan allen, ook zichzelf, gewend waren.

Zij wilde tegen hem zeggen: „Lieve jongen, wat kun jij doen? De mensen zullen je verpletteren. Je zult te gronde gaan.“

Maar het deed haar plezier naar zijn woorden te luisteren, en zij was bang die vreugde in haar zoon te verstoren, die zich plotseling zo nieuw en wijs had getoond, al was hij ook enigszins vreemd.

Pavel zag de glimlach om de lippen van zijn moeder, de aandacht op haar gezicht, de liefde in haar ogen; en het leek hem dat hij haar zijn waarheid had doen begrijpen; en de jeugdige trots op de kracht van zijn woord versterkte zijn geloof in zichzelf. Gegrepen door geestdrift ging hij door met praten, nu glimlachend, dan weer fronsend. Soms klonk er haat in zijn woorden; en wanneer de moeder die bittere, harde klanken hoorde, schudde zij verschrikt het hoofd en vroeg zacht:

„Is het zo, Pasja?“

„Het is zo!“ antwoordde hij vastberaden. En hij vertelde haar over mensen die het goede van de mensen wilden en die de waarheid onder hen zaaiden; en daarom jaagden de vijanden van het leven hen op als beesten, wierpen hen in gevangenschappen, verbanden hen en zetten hen aan dwangarbeid.

„Ik heb zulke mensen gezien!“ riep hij hartstochtelijk uit. „Het zijn de beste mensen op aarde!“

Die mensen vervulden de moeder met ontzetting, en zij wilde haar zoon vragen: „Is het zo, Pasja?“

Maar zij aarzelde, leunde achterover en luisterde naar de verhalen over mensen die haar onbegrijpelijk waren, die haar zoon hadden leren spreken en denken met woorden en gedachten die zo gevaarlijk voor hem waren. Ten slotte zei zij:

„Het wordt al licht. Je moet naar bed. Je moet naar je werk.“

„Ja, ik ga meteen slapen,“ stemde hij toe. „Heb je me begrepen?“

„Ja,“ zei zij, diep ademhalend. Weer rolden tranen uit haar ogen, en in snikken uitbarstend voegde zij eraan toe: „Je zult te gronde gaan, mijn zoon!“

Pavel liep de kamer op en neer.

„Nu weet je wat ik doe en waar ik heen ga. Ik heb je alles verteld. Ik smeed je, moeder, als je van me houdt, hinder me niet!“

„Mijn lieveling, mijn geliefde!“ riep zij uit. „Misschien was het beter geweest als ik niets had geweten!“

Hij nam haar hand en drukte die stevig in de zijne. Het woord „moeder“, door hem met koortsachtige nadruk uitgesproken, en die handdruk, zo nieuw en vreemd, ontroerden haar.

„Ik zal niets doen!“ zei zij met gebroken stem. „Alleen wees op je hoede! Wees op je hoede!“ Niet wetend waartegen hij op zijn hoede moest zijn, noch hoe zij hem moest waarschuwen, voegde zij er treurig aan toe: „Je wordt zo mager.“

En met een blik van liefdevolle warmte, die zijn stevige, welgevormde lichaam leek te omhelzen, zei zij haastig en zacht:

„God zij met je! Leef zoals je wilt. Ik zal je niet hinderen. Eén ding smeed ik je alleen -- spreek niet onvoorzichtig met mensen! Je moet op je hoede zijn met mensen; ze haten elkaar allemaal. Ze leven in hebzucht en afgunst; allen doen graag kwaad; mensen vervolgen elkaar louter uit vermaak. Wanneer je hen begint te beschuldigen en te oordelen, zullen ze je haten en je tot de ondergang jagen!”

Pavel stond in de deuropening te luisteren naar de melancholieke woorden, en toen zijn moeder klaar was, zei hij glimlachend:

„Ja, de mensen zijn armzalige wezens; maar toen ik eenmaal inzag dat er waarheid in de wereld is, werden de mensen beter.” Hij glimlachte weer en voegde eraan toe: „Ik weet zelf niet hoe het is gebeurd! Van kinds af aan was ik bang voor iedereen; toen ik opgroeide begon ik iedereen te haten, sommigen om hun gemeenheid, anderen -- ach, ik weet niet waarom -- zomaar! En nu zie ik alle mensen anders. Ik heb medelijden met hen allen! Ik begrijp het zelf niet; maar mijn hart werd zachter toen ik inzag dat er waarheid in de mensen is, en dat niet allen schuldig zijn aan hun vuilheid en smerigheid.”

Hij zweeg alsof hij naar iets in zichzelf luisterde. Toen zei hij zacht en nadenkend:

„Zo leeft de waarheid.”

Zij keek hem teder aan.

„Moge God je beschermen!” zuchtte zij. „Het is een gevaarlijke verandering die over je is gekomen.”

Toen hij in slaap was gevallen, stond de moeder voorzichtig op van haar bed en kwam zachtjes in de kamer van haar zoon. Pavels donkere, vastberaden, strenge gezicht tekende zich duidelijk af tegen het witte kussen. Met haar hand tegen haar borst gedrukt stond de moeder aan zijn bed. Haar lippen bewogen geluidloos, en grote tranen rolden over haar wangen.

III

Weer leefden ze in stilte, ver van elkaar en toch dicht bij elkaar. Eens, midden in de week, op een feestdag, toen hij zich klaarmaakte om uit te gaan, zei hij tegen zijn moeder:

„Ik verwacht zaterdag wat mensen hier.”

„Wat voor mensen?” vroeg zij.

„Enkele mensen uit ons dorp, en anderen uit de stad.”

„Uit de stad?” herhaalde de moeder, het hoofd schuddend. En plotseling barstte zij in snikken uit.

„Maar moeder, waarom dat?” riep Pavel verontwaardigd. „Waarom?”

Zij droogde haar gezicht met haar schort en antwoordde zacht:

„Ik weet het niet, maar zo voel ik het.”

Hij liep de kamer op en neer, bleef toen voor haar staan en zei:

„Ben je bang?”

„Ja, ik ben bang,” bekende zij. „Die mensen uit de stad -- wie kent hen?”

Hij boog zich voorover om in haar gezicht te kijken en zei op een gekrenkte toon, en het leek haar, boos, zoals zijn vader:

„Die vrees is wat ons allen te gronde richt. En sommigen heersen over ons; ze maken gebruik van onze vrees en maken ons nog banger. Let op: zolang de mensen bang zijn, zullen ze weggroten als de berken in het moeras. We moeten moedig worden; het is tijd!”

„Het is allemaal hetzelfde,” zei hij, zich van haar afwendend; „ze komen toch in mijn huis bij elkaar.”

„Wees niet boos op me!” smeekte de moeder treurig. „Hoe kan ik anders dan bang zijn? Mijn hele leven heb ik in vrees geleefd!”

„Vergeef me!" was zijn zachtere antwoord, „maar ik kan niet anders," en hij liep weg.

Drie dagen lang trilde haar hart, zonk het weg in schrik elke keer dat zij eraan dacht dat er spoedig vreemde mensen in haar huis zouden komen. Zij kon zich hen niet voorstellen, maar het leek haar dat het vreselijke mensen waren. Zij waren het die haar zoon de weg hadden gewezen die hij ging.

Zaterdagavond kwam Pavel uit de fabriek, waste zich, trok schone kleren aan en zei, toen hij het huis uit liep, zonder haar aan te kijken tegen zijn moeder:

„Wanneer ze komen, zeg dan dat ik gauw terug ben. Laat ze even wachten. En wees alsjeblieft niet bang. Het zijn mensen zoals alle andere mensen."

Zij zakte bijna flauw in haar stoel.

Haar zoon keek haar nuchter aan. „Misschien kun je beter ergens heen gaan," stelde hij voor.

Die gedachte kwetste haar. Zij schudde ontkennend het hoofd en zei:

„Nee, het is allemaal hetzelfde. Waarom?"

Het was eind november. Overdag was er een droge, fijne sneeuw op de bevroren aarde gevallen, en nu hoorde zij die buiten het raam knerpen onder de voeten van haar zoon die wegliep. Een dichte korst van duisternis daalde onbeweeglijk neer op de ruiten en leek in vijandige afwachting te liggen van iets. Steunend op de bank zat de moeder te wachten, kijkend naar de deur.

Het leek haar dat er in het donker mensen steeds en waakzaam om het huis liepen, gebogen en om zich heen kijkend, vreemd gekleed en zwijgend. Daar ergens om het huis kwam al iemand aan, tastend met zijn handen langs de muur.

Er klonk een fluit. Het cirkelde rond als de tonen van een fijne snaar, droevig en melodieus, dwaalde peinzend de wildernis van duisternis in en leek iets te zoeken. Het kwam dichtbij. Plotseling stierf het weg onder het raam, alsof het in het hout van de muur was gedrongen. Het geluid van voeten klonk op de veranda. De moeder schrok op en stond op met een gespannen, verschrikte blik in haar ogen.

De deur ging open. Eerst stak een hoofd met een grote, ruige hoed de kamer in; daarna kroop een slank, gebogen lichaam naar binnen, richtte zich op en hief bedachtzaam de rechterhand op.

„Goedenavond!” zei de man met een diepe, zware stem, zwaar ademend.

De moeder boog zwijgend.

„Pavel is nog niet thuis?”

De vreemdeling trok zijn korte pelsjas langzaam uit, tilde een voet op, sloeg de sneeuw van zijn laars met zijn hoed, deed hetzelfde met de andere voet, gooide zijn hoed in een hoek en liep wiegend op zijn dunne benen de kamer in, terwijl hij achterom keek naar de afdrukken die hij op de vloer had achtergelaten. Hij liep naar de tafel, bekeek die alsof hij zich van haar stevigheid wilde overtuigen, ging ten slotte zitten en geeuwde, zijn mond bedekkend met zijn hand. Zijn hoofd was volkomen rond en kortgeknipt, zijn gezicht gladgeschoren op een dunne snor na, waarvan de punten naar beneden wezen.

Nadat hij de kamer zorgvuldig had bekeken met zijn grote, grijze, uitpuilende ogen, sloeg hij zijn benen over elkaar, boog zijn hoofd over de tafel en vroeg:

„Is dit jullie eigen huis, of huren jullie het?”

De moeder, tegenover hem zittend, antwoordde:

„We huren het.”

„Geen erg mooi huis,” merkte hij op.

„Pasja komt zo, wacht maar,” zei de moeder zacht.

„Ja, ik wacht,” zei de man.

Zijn kalmte, zijn diepe, sympathieke stem en de openhartigheid en eenvoud van zijn gezicht gaven de moeder moed. Hij keek haar open en vriendelijk aan, en een vrolijke vonk speelde in de diepte van zijn doorzichtige ogen. In de hele hoekige, gebogen gestalte met de dunne benen was iets komisch, maar tegelijk innemend. Hij droeg een blauw hemd en donkere, wijde broek die in zijn laarzen was gestoken. Zij voelde de neiging hem te vragen wie hij was, waar hij vandaan kwam en of hij haar zoon al lang kende. Maar plotseling stelde hij zelf een vraag, vooroverleunend met een zwaai van zijn hele lichaam.

„Wie heeft dat gat in je voorhoofd gemaakt, moeder?”

Zijn vraag werd op vriendelijke toon gesteld en met een merkbare glimlach in zijn ogen; maar de vrouw voelde zich gekwetst door de uitval. Zij perste haar lippen stijf op elkaar en antwoordde na een pauze met koele beleefdheid:

„En wat gaat jou dat aan, meneer?”

Met dezelfde zwaai van zijn hele lichaam naar haar toe zei hij:

„Kom, word niet boos! Ik vraag het omdat mijn pleegmoeder precies zo'n gat in haar hoofd had. Haar man had het haar eens met een leest gegeven -- hij was schoenmaker, zie je. Zij was wasvrouw en hij schoenmaker. Nadat zij mij als zoon had aangenomen, vond zij hem ergens, een dronkaard, en trouwde met hem, tot haar grote ongeluk. Hij sloeg haar -- ik zeg je, mijn huid barstte bijna van schrik.”

De moeder voelde zich ontwapend door zijn openhartigheid. Bovendien kwam het bij haar op dat haar zoon misschien ontevreden zou zijn over haar scherpe antwoord aan deze vreemde figuur. Glimlachend, schuld bewust, zei zij:

„Ik ben niet boos, maar -- je ziet -- je vroeg het zo vlug. Het was mijn goede man, God hebbe zijn ziel, die mij die snee heeft bezorgd. Ben je een Tataar?”

De vreemdeling strekte zijn voeten uit en glimlachte zo breed dat de punten van zijn snor tot in zijn nek reikten. Toen zei hij ernstig:

„Nog niet. Ik ben nog geen Tataar.”

„Ik vroeg het omdat ik dacht dat je manier van spreken niet helemaal Russisch was,” legde zij uit, zijn grap opvangend.

„Ik ben beter dan een Rus, dat ben ik!” zei de gast lachend. „Ik ben een Klein-Rus uit de stad Kanev.”

„En ben je hier al lang?”

„In de stad heb ik ongeveer een maand gewoond, en naar jullie fabriek ben ik ongeveer een maand geleden gekomen. Ik heb hier wat goede mensen gevonden, je zoon en een paar anderen. Ik blijf hier een tijdje,” zei hij, terwijl hij aan zijn snor draaide.

De man beviel de moeder, en toegevend aan de impuls om hem op de een of andere manier te belonen voor zijn vriendelijke woorden over haar zoon, vroeg zij opnieuw:

„Misschien wil je een glas thee?”

„Wat! Een feestmaal alleen voor mij!" antwoordde hij, zijn schouders ophalend. „Ik wacht op de eer tot we allemaal hier zijn."

Deze toespeling op de komst van anderen riep haar vrees weer op.

„Als ze allemaal maar zijn zoals deze!" was haar vurige wens.

Weer klonken er voetstappen op de veranda. De deur ging vlug open en de moeder stond op. Ditmaal werd zij volkomen overrompeld door de nieuwkomer in haar keuken -- een eenvoudig en licht gekleed meisje van middelmatige lengte, met het eenvoudige gezicht van een boerenvrouw en een hoofd vol dik, donker haar. Glimlachend zei zij met zachte stem:

„Ben ik te laat?"

„Nee hoor!" antwoordde de Klein-Rus, die uit de woonkamer keek. „Ben je komen lopen?"

„Natuurlijk! Bent u de moeder van Pavel Vlasov? Goedenavond! Mijn naam is Natasja."

„En je achternaam?" vroeg de moeder.

„Vasiljevna. En de uwe?"

„Pelageja Nilovna."

„Zo, nu kennen we elkaar allemaal."

„Ja," zei de moeder, die makkelijker ademde, alsof zij opgelucht was, en het meisje glimlachend aankeek.

De Klein-Rus hielp haar uit haar mantel en vroeg:

„Is het koud?"

„Buiten, erg! De wind -- goeie genade!"

Haar stem was muzikaal en helder, haar mond klein en glimlachend, haar lichaam rond en krachtig. Nadat zij haar omslagdoek had afgelegd, wreef zij haar rode wangen vlug met haar kleine, van de kou rode handen, en licht en vlug liep zij de kamer in, terwijl de hakken van haar schoenen scherp op de vloer tikten.

„Zij loopt zonder overschoenen," merkte de moeder zwijgend op.

„Het is inderdaad koud," herhaalde het meisje. „Ik ben door en door bevroren -- oeh!"

„Ik zal de samowar voor je warm maken!" zei de moeder, bedrijvig en bezorgd. „Klaar in een ogenblik," riep zij uit de keuken.

Op de een of andere manier leek het haar dat zij het meisje al lang kende en zelfs met de tedere, medelijdende liefde van een moeder van haar hield. Zij was blij haar te zien; en terwijl zij zich de heldere blauwe ogen van haar gast herinnerde, glimlachte zij tevreden terwijl zij de samowar klaarmaakte en naar het gesprek in de kamer luisterde.

„Waarom zo somber, Nachodka?" vroeg het meisje.

„De weduwe heeft goede ogen," antwoordde de Klein-Rus. „Ik dacht dat mijn moeder misschien zulke ogen heeft. Je weet, ik blijf aan haar denken alsof zij leeft."

„Je zei dat zij dood was?"

„Dat is mijn pleegmoeder. Nu spreek ik over mijn echte moeder. Het lijkt me dat zij misschien ergens in Kiev bedelt en wodka drinkt."

„Waarom denk je zulke vreselijke dingen?"

„Ik weet het niet. En de politie pikt haar dronken van de straat op en slaat haar."

„Ach, arme ziel," dacht de moeder en zuchtte.

Natasja mompelde iets heets en vlug; en weer klonk de welluidende stem van de Klein-Rus.

„Ach, je bent nog jong, kameraad," zei hij. „Je hebt nog niet genoeg uien gegeten. Iedereen heeft een moeder, toch zijn de mensen slecht. Want hoewel het moeilijk is om kinderen groot te brengen, is het nog moeilijker om een mens goed te leren zijn."

„Wat een vreemde ideeën heeft hij," dacht de moeder, en een ogenblik voelde zij de neiging de Klein-Rus tegen te spreken en hem te vertellen dat hier zij was die haar zoon graag goed had willen leren, maar zelf niets wist. De deur ging echter open en Nikolaj Vjesovtsjikov kwam binnen, de zoon van de oude dief Daniël, die in het dorp bekendstond als een mensenhater. Hij hield zich altijd op een norse afstand van de mensen, die dat beantwoordden door de spot met hem te drijven.

„Jij, Nikolaj! Hoe komt dat?" vroeg zij verbaasd.

Zonder te antwoorden keek hij de moeder alleen maar aan met zijn kleine grijze ogen en veegde met de brede palm van zijn hand over zijn pokdalige, hoogwangige gezicht.

„Is Pavel thuis?" vroeg hij hees.

„Nee."

Hij keek de kamer in en zei:

„Goedenavond, kameraden."

„Ook hij. Is het mogelijk?" dacht de moeder verontwaardigd, en zij was zeer verbaasd toen zij zag dat Natasja hem vriendelijk en blij de hand toestak.

Daarna kwamen er twee jonge mannen binnen, nauwelijks meer dan jongens. De ene kende de moeder. Dat was Jakob, de zoon van de fabriekswacht, Somov. De andere, met een scherp getekend gezicht, hoog voorhoofd en krullend haar, was haar onbekend; maar ook hij was niet vreselijk.

Ten slotte verscheen Pavel, en met hem twee mannen, van wie zij de gezichten herkende als die van arbeiders uit de fabriek.

„Je hebt de samowar klaargemaakt! Dat is mooi. Dank je!" zei Pavel toen hij zag wat zijn moeder had gedaan.

„Misschien moet ik wat wodka halen," stelde zij voor, niet wetend hoe zij haar dankbaarheid aan hem moest uiten voor iets wat zij nog niet begreep.

„Nee, dat hebben we niet nodig!" antwoordde hij, terwijl hij zijn jas uittrok en haar liefdevol toelachte.

Plotseling kwam het bij haar op dat haar zoon uit scherts het gevaar van de bijeenkomst met opzet had overdreven.

„Zijn dit degenen die ze illegale mensen noemen?" fluisterde zij.

„Precies die!" antwoordde Pavel en ging de kamer binnen.

Zij keek hem liefdevol na en dacht minzaam bij zichzelf:

„Nog maar kinderen!"

Toen de samowar kookte en zij hem de kamer binnenbracht, vond zij de gasten in een dichte kring om de tafel zittend, en Natasja in de hoek onder de lamp met een boek in haar handen.

„Om te begrijpen waarom de mensen zo slecht leven," zei Natasja.

„En waarom ze zelf zo slecht zijn," vulde de Klein-Rus aan.

„Moeten we zien hoe ze begonnen te leven --"

„Kijk, mijn lievelingen, kijk!" mompelde de moeder terwijl zij thee inschonk.

Ze zwegen allemaal.

„Wat is er, moeder?" vroeg Pavel, zijn wenkbrauwen fronsend.

„Wat?" Zij keek om zich heen, en toen zij de ogen van allen op zich gericht zag, verklaarde zij verlegen: „Ik sprak zomaar in mezelf."

Natasja lachte en Pavel glimlachte, maar de Klein-Rus zei: „Dank je voor de thee, moeder."

„Hij heeft nog niet gedronken en bedankt me al," dacht zij bij zichzelf. Kijkend naar haar zoon vroeg zij: „Sta ik jullie niet in de weg?"

„Hoe kan de gastvrouw in haar eigen huis haar gasten in de weg staan?" antwoordde Natasja, en vervolgde toen met kinderlijke klacht: „Moedertje, geef me vlug thee! Ik ril van de kou; mijn voeten zijn helemaal bevroren."

„Dadelijk, dadelijk!" riep de moeder, zich haastend.

Nadat Natasja een kop thee had gedronken, haalde zij diep adem, streek haar haren van haar voorhoofd en begon te lezen uit een groot boek met een gele kaft en plaatjes. De moeder, die zorgde geen lawaai met de borden te maken, schonk thee in de glazen en spande haar ongeoefende geest in om naar de vloeiende lezing van het meisje te luisteren. De melodieuze stem vermengde zich met het dunne, muzikale gezoem van de samowar. Het heldere, eenvoudige verhaal van wilde mensen die in grotten leefden en de dieren met stenen doodden, dreef en trilde als een sierlijk lint door de kamer. Het klonk als een sprookje, en de moeder keek af en toe naar haar zoon, wensend hem te vragen wat er illegaal was aan het verhaal over wilde mensen. Maar al gauw hield zij op het verhaal te

volgen en begon de gasten onopgemerkt te bekijken, zonder dat zij of haar zoon het merkten.

Pavel zat naast Natasja. Hij was de knapste van allemaal. Natasja boog zich heel diep over het boek. Soms wierp zij de dunne krullen terug die telkens over haar voorhoofd vielen, en dempte haar stem om iets te zeggen wat niet in het boek stond, met een vriendelijke blik op de gezichten van haar toehoorders. De Klein-Rus boog zijn brede borst over een hoek van de tafel en kneep zijn ogen half dicht in een poging de versleten uiteinden van zijn snor te zien, die hij voortdurend draaide. Vjesovtsjikov zat recht als een paal op zijn stoel, zijn handpalmen op zijn knieën, en zijn pokdalige, wenkbrauwloze en dunlippige gezicht onbeweeglijk als een masker. Hij hield zijn smalle blik hardnekkig gericht op de weerspiegeling van zijn gezicht in het glanzende koper van de samowar. Het leek alsof hij zelfs niet ademde. Kleine Somov bewoog zijn lippen geluidloos, alsof hij de woorden uit het boek voor zichzelf herhaalde; en zijn krullende metgezel, met gebogen lichaam, ellebogen op de knieën, het gezicht gesteund op zijn handen, glimlachte afwezig. Een van de mannen die tegelijk met Pavel waren binnengekomen, een slanke jonge kerel met rood, krullend haar en vrolijke groene ogen, scheen iets te willen zeggen; hij draaide zich telkens ongeduldig om. De andere, lichtblond en kortgeknipt, streek met zijn hand over zijn hoofd en keek naar de vloer, zodat zijn gezicht onzichtbaar bleef.

Het was warm in de kamer, en de stemming was hartelijk. De moeder gaf zich over aan deze bijzondere beking, die zij nooit eerder had gevoeld. Zij werd geraakt door het murmelen van Natasja's stem, vermengd met het trillende gezoem van de samowar, en herinnerde zich de lawaaïge avondjes van haar jeugd -- de grofheid van de jongemannen, wier adem altijd naar wodka rook -- hun cynische grappen. Zij herinnerde zich dat alles, en een drukkend gevoel van medelijden met zichzelf roerde zachtjes haar versleten, geschonden hart.

Voor haar rees het tafereel op van de vrijage van haar man. Op een van de avondjes had hij haar in een donkere gang gegrepen en haar met zijn hele lichaam tegen de muur gedrukt, terwijl hij met een norse, verontwaardigde stem vroeg:

„Wil je met me trouwen?“

Zij was gekwetst en voelde zich beledigd; maar hij groef zijn vingers ruw in haar vlees, snoof zwaar en blies zijn hete, vochtige adem in haar gezicht. Zij worstelde om zich uit zijn greep te bevrijden.

„Wacht even!" brulde hij. „Geef antwoord! Nou?"

Buiten adem, beschaamd en beledigd, bleef zij zwijgen.

„Doe nu niet zo uit de hoogte, gek! Ik ken jouw soort. Je bent reuze blij."

Iemand deed de deur open. Hij liet haar langzaam los en zei:

„Volgende zondag stuur ik een huwelijksmakelaar naar je toe."

En dat deed hij.

De moeder bedekte haar ogen en zuchtte diep.

„Ik wil niet weten hoe de mensen vroeger leefden, maar hoe ze zouden moeten leven!" De doffe, ontevreden stem van Vjesovtsjikov klonk in de kamer.

„Precies!" viel de roodharige man bij, terwijl hij opstond.

„En ik ben het daar niet mee eens!" riep Somov. „Als we vooruit willen, moeten we alles weten."

„Waar, waar!" zei de krullende jongeman zacht.

Een verhitte discussie ontstond; en de woorden flitsten als tongen van vuur in een houtstapel. De moeder begreep niet waarover ze schreeuwden. Alle gezichten gloeiden in een aureool van levendigheid, maar niemand werd boos, niemand sprak de harde, beledigende woorden die haar zo vertrouwd waren.

„Ze houden zich in vanwege de aanwezigheid van een vrouw," besloot zij.

Het ernstige gezicht van Natasja beviel haar. De jonge vrouw keek naar al deze jonge mannen zo aandachtig, met de houding van een oudere tegenover kinderen.

„Wacht even, kameraden," brak zij plotseling uit. En ze zwegen allemaal en richtten hun ogen op haar.

„Degenen die zeggen dat we alles moeten weten, hebben gelijk. We moeten ons verlichten met het licht van de rede, zodat de mensen in het donker ons kunnen zien; we

moeten elke vraag eerlijk en waar kunnen beantwoorden. We moeten alle waarheid kennen, alle leugen."

De Klein-Rus luisterde en knikte met zijn hoofd op de maat van haar woorden. Vjesovtsjikov, de roodharige en de andere fabrieksarbeider die met Pavel was meegekomen, stonden in een dichte kring van drie. Om de een of andere reden mocht de moeder hen niet.

Toen Natasja ophield met spreken, stond Pavel op en vroeg kalm:

„Is het vullen van onze magen het enige wat we willen?"

„Neel!" antwoordde hij zichzelf, terwijl hij hard in de richting van de drie keek. „We willen mensen zijn. We moeten aan hen die op onze nek zitten en onze ogen bedekken, tonen dat we alles zien, dat we niet dom zijn, geen dieren, en dat we niet alleen willen eten, maar ook leven als fatsoenlijke mensen. We moeten onze vijanden tonen dat ons leven van dienstbaarheid, van zwaar werk dat zij ons opleggen, ons er niet van weerhoudt hen in verstand bij te benen, en wat de geest betreft, dat we ver boven hen uitstijgen!"

De moeder luisterde naar zijn woorden, en een gevoel van trots op haar zoon roerde haar borst -- hoe welsprekend sprak hij!

„Mensen met goed gevulde magen zijn er tenslotte genoeg, maar eerlijke mensen zijn er geen," zei de Klein-Rus. „We moeten een brug bouwen over het moeras van dit verrotte leven naar een toekomst van zielvolle goedheid. Dat is onze taak, dat is wat we moeten doen, kameraden!"

„Wanneer de tijd komt om te vechten, is het geen tijd om de vinger te genezen," zei Vjesovtsjikov dof.

„Er zullen genoeg botten breken voordat we aan vechten toekomen!" voegde de Klein-Rus er vrolijk aan toe.

Het was al na middernacht toen het gezelschap begon uiteen te gaan. De eersten die vertrokken waren Vjesovtsjikov en de roodharige -- wat de moeder weer mishagde.

„Hm! Wat hebben ze een haast!" dacht zij, terwijl zij hen niet erg vriendelijk toeknikte.

„Wil je me thuisbrengen, Nachodka?" vroeg Natasja.

„Natuurlijk," antwoordde de Klein-Rus.

Toen Natasja in de keuken haar omslagdoek omdeed, zei de moeder tegen haar: „Je kousen zijn te dun voor deze tijd van het jaar. Zal ik wollen voor je breien, alsjeblieft?"

„Dank je, Pelageja Nilovna. Wollen kousen kriebelen," antwoordde Natasja glimlachend.

„Ik maak ze zo dat ze niet kriebelen."

Natasja keek haar enigszins verward aan, en haar vaste, ernstige blik deed de moeder pijn.

„Vergeef me mijn domheid; net als mijn goede wil komt het uit mijn hart, weet je," voegde zij er zacht aan toe.

„Wat bent u goed!" antwoordde Natasja op dezelfde toon, terwijl zij haar haastig de hand drukte en wegliep.

„Goedenacht, moeder!" zei de Klein-Rus, terwijl hij haar in de ogen keek. Zijn gebogen lichaam volgde Natasja naar de veranda.

De moeder keek haar zoon aan. Hij stond in de kamer bij de deur en glimlachte.

„De avond was mooi," verklaarde hij, energiek met zijn hoofd knikkend. „Hij was mooi! Maar nu denk ik dat je beter naar bed kunt gaan; het is tijd."

„En voor jou ook. Ik ga zo."

Zij was druk in de weer met de tafel, verzamelde de borden, tevreden en zelfs gloeiend van een plezierige opwindning. Zij was blij dat alles zo goed was verlopen en vredig was geëindigd.

„Je hebt het mooi geregeld, Pavloesja. Het zijn vast goede mensen. De Klein-Rus is zo'n hartelijke kerel. En die jongedame, wat een heldere, wijze meid is dat! Wie is zij?"

„Een onderwijzeres," antwoordde Pavel, terwijl hij de kamer op en neer liep.

„Ach! Zo'n arm ding! Zo armoedig gekleed! Ach, zo armoedig! Je vat zo gauw kou. En waar zijn haar verwanten?"

„In Moskou," zei Pavel, stilstaand voor zijn moeder. „Kijk! Haar vader is een rijk man; hij zit in de ijzerwarenhandel en bezit veel grond. Hij heeft haar het huis uit gejaagd

omdat zij bij deze beweging is geraakt. Zij is in comfort en warmte opgegroeid, zij werd verwend en in alles wat zij wenste tegemoet gekomen -- en nu loopt zij 's nachts vier mijl helemaal alleen."

De moeder schrok. Zij stond midden in de kamer en keek zwijgend naar haar zoon. Toen vroeg zij zacht:

„Gaat zij naar de stad?"

„Ja."

„En is zij niet bang?"

„Nee," zei Pavel glimlachend.

„Waarom is zij gegaan? Zij had hier kunnen blijven overnachten en bij mij slapen."

„Dat kon niet. Ze had hier morgenochtend gezien kunnen worden, en dat willen we niet; zij ook niet."

De moeder herinnerde zich haar eerdere angsten, keek peinzend door het raam en vroeg:

„Ik kan het niet begrijpen, Pasja, wat er gevaarlijks of onwettigs aan is. Je doet toch niets slechts, of wel?"

Zij was er niet helemaal zeker van dat zijn gedrag veilig en behoorlijk was, en verlangde naar een bevestiging van haar zoon. Maar hij keek haar kalm in de ogen en verklaarde met vaste stem:

„Er is niets slechts in wat we doen, en er zal ook niets slechts komen. En toch wacht de gevangenis ons allen. Dat kun je net zo goed weten."

Haar handen trilden. „Misschien schenkt God je op de een of andere manier ontsnapping," zei zij met een gezonken stem.

„Nee," zei de zoon vriendelijk maar beslist. „Ik kan niet tegen je liegen. We zullen niet ontsnappen." Hij glimlachte. „Ga nu naar bed. Je bent moe. Welterusten."

Alleen gelaten liep zij naar het raam en bleef daar staan, kijkend in de straat. Buiten was het koud en troosteloos. De wind huilde, blies de sneeuw van de daken van de kleine

slapende huisjes. Tegen de muren slaand en iets fluisterend, viel hij vlug op de grond en joeg de witte wolken van droge sneeuwvlokken over de straat.

„O Christus in de hemel, ontferm u over ons!" bad de moeder.

De tranen begonnen in haar ogen te verzamelen, terwijl de vrees hardnekkig in haar hart terugkeerde, en als een nachtvlinder leek zij het leed te zien fladderen waarover haar zoon met zoveel kalmte en zekerheid had gesproken.

Voor haar ogen, terwijl zij staarde, spreidde zich een gladde vlakte van sneeuw uit in de verte. De wind, die witte, ruige massa's meevoerde, raasde over de vlakte, fluitend met koude, scherpe tonen. Over de besneeuwde vlakte bewoog een meisjesgestalte, donker en eenzaam, heen en weer schommelend. De wind deed haar jurk wapperen, belemmerde haar stappen en joeg prikkende sneeuwvlokken in haar gezicht. Lopen was moeilijk; de kleine voeten zonken in de sneeuw. Koud en bang boog het meisje zich voorover, als een grasspriet, het speelbal van de grillige wind. Rechts van haar stond de donkere muur van het bos; de kale berken en espen trilden en ruisten met een treurige kreet. Daarginds in de verte, voor haar, glinsterden de lichten van de stad vaag.

„Heer in de hemel, ontferm u!" mompelde de moeder weer, huiverend van de kou en de ontzetting van een nog vormeloze vrees.

IV

De dagen gleden voorbij, de ene na de andere, als de kralen van een rozenkrans, en groeiden uit tot weken en maanden. Elke zaterdag kwamen Pavels vrienden in zijn huis bijeen; en elke bijeenkomst vormde een trede op een lange trap die ergens in de verte leidde en de mensen geleidelijk hoger en hoger tilde. Maar de top bleef onzichtbaar.

Er kwamen steeds nieuwe mensen. De kleine kamer van de Vlasovs werd vol en benauwd. Natasja kwam elke zaterdagavond, koud en moe, maar altijd fris en levendig, met een onvermoeibare opgewektheid. De moeder breide kousen en trok ze zelf aan de kleine voeten. Eerst lachte Natasja erom; maar plotseling werd zij stil en nadenkend en zei zacht tegen de moeder:

„Ik had vroeger een kindermeid die ook zo goed was. Wat vreemd, Pelageja Nilovna! De arbeiders leiden zo'n zwaar, vernederd leven, en toch zit er meer hart en meer goedheid in hen dan in -- die anderen!" En zij wuifde met haar hand ergens ver, heel ver van zichzelf vandaan.

„Kijk eens wat voor iemand jij bent," antwoordde de oudere vrouw. „Jij hebt je eigen familie verlaten en alles --" Zij kon haar gedachte niet afmaken, zuchtte en keek zwijgend in Natasja's gezicht met een gevoel van dankbaarheid voor het meisje, waarvoor zij zelf geen woorden vond. Zij zat op de vloer voor Natasja, die glimlachte en in gepeins verzonk.

„Ik heb mijn familie verlaten?" herhaalde zij, het hoofd buigend. „Dat is niets. Mijn vader is een domme, grove man -- mijn broer ook -- en bovendien een dronkaard. Mijn oudste zus -- ongelukkig, arm ding -- is getrouwd met een man veel ouder dan zijzelf, heel rijk, een saaie vrek. Maar mijn moeder heb ik zo met haar te doen! Zij is een eenvoudige vrouw zoals jij, een afgetobd, verschrikt schepsel, zo klein, als een muisje -- zij loopt zo vlug en is bang voor iedereen. En soms wil ik haar zo graag zien -- mijn moeder!"

„Ach, mijn arme kind!" zei de moeder droevig, het hoofd schuddend.

Het meisje hief vlug haar hoofd op en riep uit:

„O nee! Soms voel ik zo'n vreugde, zo'n geluk!"

Haar gezicht werd bleek en haar blauwe ogen schitterden. Zij legde haar handen op de schouders van de moeder en zei met een diepe stem die uit haar hart kwam, zacht alsof in verwoording:

„Als je wist -- als je maar begreep wat een groot, vreugdevol werk wij doen! Je zult het nog voelen!" riep zij vol overtuiging.

Een gevoel dat op afgunst leek raakte het hart van de moeder. Zij stond op van de vloer en zei klaaglijk:

„Ik ben te oud daarvoor -- onwetend en oud."

Pavel sprak steeds vaker en langer, discussieerde steeds vuriger, en -- werd magerder en magerder. Het leek zijn moeder dat wanneer hij tegen Natasja sprak of naar haar keek, zijn ogen zachter werden, zijn stem liefdevoller klonk en zijn hele houding eenvoudiger werd.

„De hemel geve het!" dacht zij; en terwijl zij zich Natasja als haar schoondochter voorstelde, glimlachte zij inwendig.

Wanneer de discussies op de bijeenkomsten te heet en stormachtig werden, stond de Klein-Rus op en wiegde zich heen en weer als de klepel van een klok, terwijl hij met zijn welluidende, volle stem eenvoudige en goede woorden sprak die de opwindende bedaarden en hen aan hun doel herinnerden. Vjesovtsjikov drong altijd aan dat iedereen ergens heen moest. Hij en de roodharige jongeman die Samojlov heette, begonnen altijd de eerste ruzies. Aan hun kant stonden altijd Ivan Boekin, met zijn ronde hoofd en witte wenkbrauwen en wimpers, die eruitzag alsof hij te drogen was gehangen of met loog was gewassen; en de krullende, hoogvoorhoofdige Fedja Mazin. De bescheiden Jakob Somov, altijd glad gekamd en schoon, sprak weinig en kort, met een zachte, ernstige stem, en koos altijd de kant van Pavel en de Klein-Rus.

Soms kwam er in plaats van Natasja uit de stad Aleksej Ivanovitsj, een man uit een ver afgelegen gouvernement. Hij droeg een bril, zijn baard glansde en hij sprak met een bijzondere zingende stem. Hij maakte de indruk van een vreemdeling uit een ver land. Hij sprak over eenvoudige zaken -- over het gezinsleven, over kinderen, over handel, de

politie, de prijs van brood en vlees -- over alles waarmee de mensen van dag tot dag leven; en in alles ontdekte hij bedrog, verwarring en domheid, soms met humor, maar altijd met het besef van het nadeel dat het voor de mensen meebracht.

Ook de moeder leek het dat hij uit de verte kwam, uit een ander land waar alle mensen een eenvoudig, eerlijk, gemakkelijk leven leidden, en dat hier alles hem vreemd was, dat hij niet kon wennen aan dit leven en het niet als onvermijdelijk kon aanvaarden, dat het hem mishaagde en in hem een kalme vastberadenheid wekte om het naar zijn eigen model te herscheppen. Zijn gezicht was geelachtig, met dunne, straalsgewijze rimpels rond zijn ogen, zijn stem laag, en zijn handen altijd warm. Wanneer hij de moeder begroette, sloot hij haar hele hand in zijn lange, krachtige vingers, en na zo'n stevige handdruk voelde zij zich meer op haar gemak en lichter van hart.

Andere mensen kwamen uit de stad, het vaakst onder hen een lang, goed gebouwd meisje met grote ogen in een smal, bleek gezicht. Zij heette Sasjenka. Er was iets mannelijks in haar gang en bewegingen; zij fronste haar dikke, donkere wenkbrauwen en wanneer zij sprak trilden de dunne neusvleugels van haar rechte neus.

Zij was de eerste die zei: „Wij zijn socialisten!” Haar stem klonk luid en scherp toen zij het zei.

Toen de moeder dat woord hoorde, staarde zij in stomme ontzetting in het gezicht van het meisje. Maar Sasjenka, half de ogen sluitend, zei streng en vastberaden: „Wij moeten al onze krachten geven aan de zaak van de vernieuwing van het leven; wij moeten beseffen dat wij geen beloning zullen ontvangen.”

De moeder begreep dat de socialisten de tsaar hadden vermoord. Dat was gebeurd in de dagen van haar jeugd; en de mensen hadden toen gezegd dat de landheren, die zich wilden wreken op de tsaar omdat hij de lijfeigenen had bevrijd, hadden gezworen hun haar niet te knippen tot de tsaar zou zijn gedood. Dat waren de mensen die socialisten werden genoemd. En nu kon zij niet begrijpen waarom haar zoon en zijn vrienden socialisten waren.

Toen ze allemaal vertrokken waren, vroeg zij aan Pavel:

„Pasja, ben jij een socialist?”

„Ja,” zei hij, terwijl hij recht en stevig als altijd voor haar stond. „Waarom?”

De moeder zuchtte zwaar, sloeg de ogen neer en zei:

„Zo, Pasja? Maar zij zijn tegen de tsaar; zij hebben er een vermoord.”

Pavel liep de kamer op en neer, streek met zijn hand over zijn gezicht en zei glimlachend:

„Dat hoeven wij niet te doen!”

Hij sprak lang tegen haar, met zachte, ernstige stem. Zij keek in zijn gezicht en dacht:

„Hij zal niets slechts doen; hij is niet in staat iets slechts te doen.”

En daarna werd het vreselijke woord steeds vaker herhaald; het verloor zijn scherpte en werd even vertrouwd in haar oor als tientallen andere woorden die zij niet begreep. Maar Sasjenka beviel haar niet, en wanneer zij kwam, voelde de moeder zich onrustig en onbehaaglijk.

Eens zei zij met een ontevreden trek om de mond tegen de Klein-Rus:

„Wat een strenge persoon is die Sasjenka! Zij geeft bevelen -- dit moet je doen en dat moet je doen!”

De Klein-Rus lachte luid.

„Goed gezegd, moeder! Je hebt de spijker op de kop geslagen! Hé, Pavel?”

En met een knipoog naar de moeder zei hij met een vrolijke schittering in zijn ogen:

„Je kunt het blauwe bloed niet uit een mens pompen, zelfs niet met een pomp!”

Pavel merkte droog op:

„Zij is een goede vrouw!” Zijn gezicht betrok.

„En dat is ook waar,” bevestigde de Klein-Rus. „Alleen begrijpt zij niet dat zij zou moeten --”

Zij begonnen een discussie over iets wat de moeder niet begreep. De moeder merkte ook dat Sasjenka het strengst was tegen Pavel, en dat zij hem soms zelfs berispte. Pavel glimlachte, zweeg en keek het meisje aan met die zachte blik die hij vroeger voor Natasja had gehad. Ook dat mishaagde de moeder.